

7. Символисты о символизме // Поэзия французского символизма. Лотреамон. Песни Мальдорора / Под. ред. Г. К. Косикова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – С. 423–459.
8. Le Petit Larousse. Dictionnaire encyclopédique. – Paris : Larousse, 1994. – 591 p.
9. Метерлінк М. Неминуча. Переклад Лесі Українки. Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/maeterlinck__lintruse__ua-lu.htm
10. Метерлінк М. Непрошенная. Перевод Н. М. Минского и Л. Н. Вилькиной. Режим доступа : http://az.lib.ru/m/mirskij_n_m/text_0010.shtml
11. Минский Н. М. Морис Метерлинк. Режим доступа : http://az.lib.ru/m/minskij_n_m/text_0009.shtml
12. Maeterlinck M. L’Intruse. http://ae-lib.org.ua/texts/maeterlinck__lintruse__fr.htm

УДК 821.161.2.091

Левчук Т. П.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
Чижик К. О., слухач МАН

Лірика Генріха Гейне в перекладах Лесі Українки

*Роботу виконано на кафедрі
теорії літератури та зарубіжної літератури
ВНУ імені Лесі Українки*

У статті простежено вплив класика світової літератури Генріха Гейне на особистість та творчість Лесі Українки, подано загальну характеристику перекладів письменницею ліричних творів німецького поета у контексті української гейніани.

Ключові слова: гейніана, переклад, рецепція, лірика, вільний вірш.

Левчук Т. П., Чижик К. О. Лірика Генріха Гейне в перекладах Лесі Українки. В статті прослідковано вплив класика мирової літератури

Генриха Гейне на индивидуальность и творчество Леси Украинки, представлено общую характеристику переводов писательницей лирических произведений германского поэта в контексте украинской гейнианы.

Ключевые слова: гейниана, перевод, рецепция, лирика, вольный стих.

Levchuk T. P., Chyzhyk K. O. The Lyrics of Heinrich Heine in Lesya Ukrainka's Translations. In this article are retraced the influence of classical poet Heinrich Heine on individuality and creative work of Lesya Ukrainka, are given the general description of Lesya Ukrainka's translations his poems in the context of ukrainian heyniana.

Key words: heyniana, translation, reception, lyrics, free verse.

Постановка проблеми й аналіз досліджень. Українська гейніана триває понад сто років. Твори видатного німецького письменника щедро перекладалися на українських теренах. Рецепція творчості Г. Гейне українською літературою (культурою взагалі) розгорнулася у кілька етапів і пройшла своєрідну еволюцію – від вільних перекладів й переспівів творів німецького поета до більш вдалих спроб втілити засобами національної мови не тільки зміст, але й поетичну форму. Багато в цьому напрямі зробила молода Леся Українка.

Життя і творчість Г. Гейне стали об'єктом монографічних досліджень С. Гіждеу, О. Дейча, Н. Матузової. Питання української рецепції творчості німецького письменника порушували Л. Безобразна, О. Тупиця, С. Борова, В. Скуратівський.

Окрім розділу “Перекладацька діяльність” у книзі І. Журавської “Леся Українка і зарубіжні літератури” (К., 1963), спеціального дослідження про переклади Лесею Українкою творів Г. Гейне в українському літературознавстві немає. Це й зумовило актуальність нашого дослідження. Мета статті – з'ясувати художні особливості лірики Г. Гейне в перекладах Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. 1888 роком датується початок праці Лесі Українки над її першим масштабним перекладацьким

задумом, книжкою поезій Г. Гейне. Перші переклади Лесі Українки з Г. Гейне були вміщені в журналі “Зоря” (1889, № 1). Збірка віршів і поем Гейне входила до планів “Плеяди” і, поряд із Лесею Українкою, частину творів автора “Книги пісень” переклав Максим Славинський. Робота Лесі Українки над творами Г. Гейне тривала не один рік. У 1888–1890 рр. вона переклала 92 вірші, що ввійшли до книжки “Всесвітні твори. Книга пісень Гайнріха Гейне. Переклад Лесі Українки та Максима Славинського” (Львів, 1892). Крім того, у 1888–1890 рр. вона переклала вірш Г. Гейне “Негода” (з циклу “Північне море”) та 1890 р. – його ж вірш “Neue Liebe” (“В світлі місяця я бачив...”) – обидва переклади надруковано посмертно. У 1889–1893 рр. поетеса працювала над перекладом поеми Гейне “Атта Троль”, що вперше побачив світ у ЛНВ (1900, т. 9, кн. 1, 2), а згодом був надрукований у книжці “Гейне Г. Атта Троль. Раткліф. Балади. Переклади Лесі Українки та Максима Славинського” (Львів, 1903). Орієнтовно 1893 р. датується перекладена Лесею Українкою балада “Маврський король” зі збірки Г. Гейне “Romanzero”, надрукована в часописі “Нова громада” (1906, № 2). Переклад вірша Гейне “Enfant perdu” зроблений, найімовірніше, 1900 р., був опублікований у журналі “Вільна Україна” (1906, № 3). Нарешті, в 1899 або 1900 р. поетеса переклала вірш Гейне “Ткачі” (опублікований посмертно), – можливо, цей переклад було зроблено у зв’язку із її зацікавленням однойменною драмою Г. Гауптмана.

Листування Лесі Українки дозволяє зробити висновок про те, яке значне місце займає Г. Гейне в її житті та творчості. У роки підготовки до видання окремої книги лірики Г. Гейне Леся Українка постійно згадує в листах про свою роботу над перекладами.

Творчість Г. Гейне була духовно близькою Лесі Українці. Муза німецького поета, як і муза української письменниці, були високо трагічними. Невипадково одним із перших перекладених Лесею Українкою віршів Г. Гейне був вірш “Вони мене дражнили”:

*Вони мене дразнили,
До серця дійняли,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.
Вони мені до всього
отрути долили,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли [3, II, 142].*

Серед поезій Г. Гейне Леся Українка знаходила твори, суголосні її настроям. Вона радила й близьким людям шукати відраду в поезіях улюбленого автора. Аби заспокоїти О. Кобилянську після статті С. Єфремова, Леся Українка радить їй бути спокійною і почитати “собі “Bergidylle” Heine (остатню частину): “Tausend Ritter wohlbewaffnet...” Нехай буде ясний і спокійний, як сьогодні море” [3, XII, 28]. У листі до сестри Леся зізнається, що дуже доречним подарунком їй на іменини став портрет Г. Гейне [3, XI, 173].

Коли Леся Українка ділиться з матір'ю роздумами над покликанням поета, вона знову звертається до Г. Гейне: “Коли у мене справді є талан, то він не загине, – то не талан, що помирає від туберкульозу чи гістерії! Нехай і заважають мені ці лиха, але зате хто знає, чи не кують вони мені такої зброї, якої нема в інших здорових людей. “Nennt man die grössten Schmerzen, so wird auch der meine genannt”, сказав Гейне, я скажу за ним, але Гейне сказав, і по праву сказав, ще й другі слова, яких я не важуся сказати, тільки в години якогось безум'я вони все брешуть мені в думці і трудно буває заставити їх замовкнути” [3, XII, 245]. Припускаємо, що Леся Українка цитує Г. Гейне з пам'яті, бо мало ймовірно, що вона писала листи, тримаючи під рукою книжку. Тому цитата (ще один доказ цитування напам'ять) не зовсім точна. Потрібно: “Nennt man die schlimmsten Schmerzen, so wird auch der meine genannt”. Відповідно Леся переклала schlimmsten (найгірший) як найбільший біль. Можливо у хвилини емоційного розпачу саме це означення болю було точнішим для опису стану письменниці.

Леся Українка перекладала Г. Гейне все життя. З роками її роботи ставали дедалі кращими, виробленими.

Найвідоміша збірка Г. Гейне складається з чотирьох циклів – “Страждання юності”, “Ліричне інтермецо”, “Знову на батьківщині” й “Північне море”. Як окремий підрозділ до неї включено вірші з “Подорожі на Гарц”. Створювалися цикли в різний час: перший з них – лірика 1820-х років, другий – це “ліричне інтермецо” з книги 1823-го року, до третього й четвертого увійшли поезії, що створювалися в 1824–1826 роках. Це означає, що в сукупності “Книга пісень” відбиває еволюцію поетичної творчості Г. Гейне кінця 10-х і 20-х років.

Збірці притаманна певна тематична єдність. Провідними у трьох циклах є мотиви кохання, однак у кожному із них вони трансформуються, а в останньому, четвертому, циклі на перший план виходить тема природи. Існують відмінності й на стильовому рівні. Та слід сказати, що осердям поетичної збірки є її центральні цикли, які й дали назву книзі.

У циклах “Ліричне інтермецо” та “Знову на батьківщині” переважна більшість віршів орієнтована на образність і стиль німецьких народних пісень. Тут Г. Гейне йде в руслі фольклорного романтизму, прокладеному гейдельберзькими романтиками. В поезіях циклів живе дух музики, вони надзвичайно мелодійні, чим пояснюється їхній успіх серед композиторів. За кількістю покладених на музику творів “Книга пісень” не має собі рівних у світовій поезії. За підрахунками німецьких учених, на кінець ХІХ століття нараховується близько півтори тисячі музичних творів на тексти й мотиви збірки, в тому числі таких видатних композиторів, як Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Ліст, Р. Вагнер, Ф. Мендельсон, Е. Гріг, П. Чайковський, М. Лисенко та інші.

“Книга пісень” приваблювала й численних перекладачів, серед яких достойне місце зайняла Леся Українка. Її перу належать 92 поезії з “Книги пісень”. Леся Українка однією з перших зуміла передати засобами української мови не тільки зміст, а й форму ліричних творів Г. Гейне.

*Від тисячі літ недвижно
Вгорі звізди стоять
І тоскно, і любовно
На себе все глядять.
І бесіду з собою
Чудовую ведуть,
Котрої філологи
Ніколи не поймають.
Но я поняв ю добре
І не забуду сї:
Граматики було мні
Личко любки моєї.*

*На небі нерухома
Зірки ясні стоять
Літ тисячі і любо
Зглядаються, зорять.
Хороша в зірок мова,
Багата і ясна,
Та тільки невідома
Філологам вона!
Я ж тую мову знаю,
Мені вона своя,
Коханої обличчя –
ГраMATика моя!*

І. Франко

Леся Українка

Поезії “Книги пісень”, власне послідовність циклу “Ліричне інтермецо”, композиційно розгортають ліричну драму кохання, де є зустрічі, палкі освідчення, тимчасові розчарування, прощання.

У моменти гіркою відчаю ліричний герой відчуває відсутність суголосся з природою. Вірш тридцять перший вибудований на антитезі настрою. Перші п’ять рядків передають красу довкілля, вони пов’язані однією римою, яка підкреслює співзвучність природи. Останні два рядки римуються між собою, але є несподіваним завершенням-розв’язкою ідилічної картини.

Переклад Лесі Українки зберігає і римування, і новелістичне закінчення гейнівської поезії.

*Die Welt ist so schön
und der Himmel so blau,
Und die Lüfte, die wehen so lind so lau,
Und die Blumen winken
auf blühender Au’
Und funkeln und glitzern im Morgentau,
Und die Menschen jubeln,
wohin ich schau...
Und doch mocht ist im Grabe liegen,
Und mich an ein totes
Liebchen schmiegen.*

*Я бачу світ пишний
і неба сіяння,
Лагідний вітрець і весни розцвітання,
Долину розкішну,
квіток коливання,
Іскриться та сяє роса на них рання,
Скрізь—люди радіють,
скрізь—бачу втішання
А я?.. я хотів би в могилі лежать
І метрвую любку
в обіймах держать!*

Очевидним є прагнення Лесі Українки насамперед передати римування вірша Г. Гейне, в інших моментах допускаючи неточності. Віршова техніка Г. Гейне була результатом свідомого ставлення до поетичної творчості. Письменник нехтував зовнішні ефекти, але надавав великого значення музичності рим. За спостереженнями дослідників, у поезіях Г. Гейне рідко трапляються вишукано-надумані рими, але він ніколи не користувався неточними римами. Цитований переклад Лесі Українки, на нашу думку, ще більше поглибив звучання рим. У неї вони глибокі, точні, повні.

Завершальна частина “Ліричного інтермецо” (вірші 33–65) повторює ті ж мотиви любовної муки. Г. Гейне намагається подати узагальнену картину самотності й розлуки (“Як я з милою розставсь”, “Хлопець кохає дівчину”, “Крізь сон колись тяжко я плакав”, “Щоночі у сні бачу, мила, тебе”).

Зупинимося на одному з них.

*Хлопець кохає дівчину,—
Та другий миліше їй був;
Другий взяв іншу дружину,
Першу ж милу забув.
З жалю та мила звінчалась
З першим, хто трапився, так,
З ким вона й зроду не зналась,—
Гине забутий юнак.
Давня се байка, здається,
Все ж вона вічно нова —
І як до кого прийдеться,
Серце тому розбива!*

переклад Лесі Українки

*Кохає дівчину хлопець,
Та в неї вже інший є;
Той, інший, кохає іншу
І з нею до шлюбу стає.
А дівчина з горя заміж
За нелюба іде,—
То що ж її з ним чекає,
І що того хлопця жде?
Стара оця байка чи казка,
Проте — завжди нова:
Як станеться з ким — на двоє
Серце тому розбива.*

переклад Леоніда Первомайського

Для точнішого порівняння подаємо оригінал та власний підрядковий переклад:

*Ein Jungling liebt ein Mädchen,
Die hat einen andern erwählt;
Der andre liebt eine andre,
Und hat sich mit dieser vermählt.*

*Юнак любить дівчину,
Яка іншого вибрала.
Інший любить іншу,
З нею одружився.*

Das Mädchen heiratet aus Ärger
Den ersten besten Mann,
Der ihr in den Weg gelaufen;
Der Jungling ist übel dran.
Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei.

Дівчина виходила заміж з відчаю
За першого-ліпшого чоловіка,
Який їй шлях перейшов.
Справи погані у юнака.
Це стара історія,
Проте залишається вона завжди новою.
І з ким саме вона трапляється,
в того розбивається серце надвоє.

Як бачимо, і один, і інший перекладач намагалися бути близькими до оригіналу. Переклад Лесі Українки демонструє її прагнення уникнути тавтології. Вона замінює слова *інший*, *інша* на *другий*, *перша*.

Для перекладів Лесі Українки характерне збереження нюансів гейнівського вірша. У більшості випадків перекладачка зберігає не лише метричний лад, але й намагається передати загальну інтонацію поезії. Робить вона це не дослівно, а відповідними образами.

Наприклад рядок з третього вірша циклу “Ліричне інтермецо”:

Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine
(Маленька, гарненька, чиста, єдина)

передано рядком: “Дівчину-рибчину, перлину єдину”. Тобто, ті ж поняття подано в інших образах, але збережено ритм і звучання віршової фрази: U-U/U-U/U-U/U-U (чотиристопний амфібрахій).

Одна із особливостей німецької мови, яку широко використовує Г. Гейне, – з’єднані слова. Їх важко передати іншою мовою, але Леся Українка знаходить влучні образні відповідники. Наприклад:

у Г. Гейне
у Лесі Українки
у Г. Гейне
у Лесі Українки

Sterb'ich vor Liebesehnen!
Із жалю-кохання загинуть!
Solcher Augen Zauberlicht
Очі любі, чарівні

У перекладах Леся Українка намагається зберегти настрій, тропіку та поетичний синтаксис оригіналу. Вірш двадцять шостий виражає горе поета, обманутого кохання, яке поділяють квіти і птахи. Весь світ видається труною:

у Г. Гейне *Warum ist denn die Erde so grau
Und öde wie ein Grad?*

у Лесі Українки *Чого на землі все сумне і страшне,
Мов сумнеє поле могил?*

Леся Українка намагалася зберегти або компенсувати улюблені гейнівські антитези. В основі композиції двадцять п'ятого вірша циклу “Ліричне інтермецо” покладена антитеза, яка протиставляє художні картини двох строф. Цю антитезу можна розглядати як контраст весни і осені, а також як зміну любовного почуття. Перша строфа відображає сонячний усміхнений світ, в якому ліричного героя (поета) люблять:

у Г. Гейне *Die Linde blühte, die Nachtigale sang,
Die Sonne lachte mit freundlicher Lust.*

у Лесі Українки *Співав соловейко і липа цвіла,
Всміхалося сонце, скрізь радість була.*

Друга строфа подає зображення руйнування світової ідилії після розлуки:

у Г. Гейне *Die Blätter fielen, der Rabe schrie hohl'
Die Sonne grüßte verdrossenen Blicks.*

у Лесі Українки *Кричав чорний ворон, і лист опадав,
І сонячний промінь так прикро блищав.*

Переклад Лесі Українки стає прозорішим, конкретнішим. У вірші двадцять першому вона навіть більш стримано, з меншою затратою слів пише про горе забутого героя:

у Г. Гейне *Ich weiß nicht, war Liebe größer als Leid?
Ich weiß nur, sie waren groß alle beid'!*

у Лесі Українки *Що більше: кохання чи туга моя?
Обоє безмірні, – лиш те знаю я!*

Віршовий рядок став динамічнішим, що поглибилося використанням стилістичних можливостей складних безсполучникових підрядних речень.

Переклавши “Книгу пісень” Леся Українка дала майстерний поетичний вираз інтимно-пейзажної лірики Г. Гейне. Вона поєднала точність і близькість до оригіналу з вільним художнім домислом у разі необхідності. А вже в 1890-і роки її захоплює політична муза німецького поета. Таким чином Леся Українка ніби відгукнулася на заклик І. Франка перекладати різні твори Г. Гейне: “...Наші перекладачі досі хапалися виключно тільки за його дрібні, ліричні твори, за “Buch der Lieder”, “Junge Leiden”, “Heimkehr” і т. ін. При своїй свіжості, оригінальності і красоті тих дрібних перлин німецької поезії не можна сказати, щоб вони ще й нині мали таку перворядну стійкість, яку мали колись, в часі боротьби з романтизмом і псевдокласичною надутістю” [4, XIII, 442].

Зрозумілим є прагнення реаліста І. Франка перенести в українську літературу політичну лірику Г. Гейне. Але для Лесі Українки німецький поет був близький всією своєю творчістю – і ранньою романтичною поезією, і політичними віршами пізнішого періоду.

Вона переклала “Ткачі” Г. Гейне, “Enfant perdu” (збірка “Romanzero”) і поему “Агта Троль”.

“Enfant perdu” (з французької – втрачена дитина) переклали одночасно і Леся Українка, і І. Франко. В обох перекладах маємо шість строф по чотири рядки, а також чергування жіночої та чоловічої рими. Але звучання віршів обох перекладачів різні. Вже перший рядок оригіналу: “Verlorner Posten in dem Freiheitskriege” свідчить про різні підходи до передачі змісту і форми твору Г. Гейне. Початок І. Франка: “Пропаций вояк в бою за свободу” точніший, ніж у Лесі Українки: “Стояв на чатах я в бою за волю” (пор. рос.: “Забытый пост я в битвах за свободу”). Але при загальному порівнянні двох перекладів (як це зробила І. Журавська) виявляються нюанси перекладацької компенсації. Образ забутого вояка (як і весь твір) позначений у І. Франка українським колоритом. Переклад Лесі Українки не такий близький до оригіналу, але він написаний загальноукраїнською мовою, її вірш легкий, прозорий.

Подаємо переклади І. Франка і Лесі Українки:

Пропащий вояк в бою за свободу,
 Я вірно тридцять літ стояв ось тут
 Боровсь я без надії на побіду,
 Знав, що здоров додому не прийду.
 Я день і ніч не спав – не міг я спати
 Так, як в шатрі товариші мої,
 (Та ще й хропів дехто із тих завзятих
 Так, що я все будивсь, як був при сні).
 Не раз нудьга мене по ночах бралась,
 Ба й страх (страху не знають лиш дурні);
 Щоб їх прогнать, не раз знімав я галас,
 Свистав, співав юнацькїї пісні.
 З ружжям на рамені стояв я чутко,
 А як підліз непевний драб який –
 Стріляв я добре і пускав му хутко
 Гарячу кулю в сам живіт гладкий.
 Та ба, бувало й так, що драб поганий
 Не раз стріляти вмів, та й то досить
 Незгірше. Ах, дарма скривати! Рани
 Глибокі в мене – кров моя дзюрчить.
 Мій пост порожній! Ран на тілі много,
 Та непоборений вмираю я!
 Один паде, другі стають місьць нього...
 Ружжя ціле, зламалась жизнь моя.

Стояв на чатах я в війні за волю
 аж тридцять літ забутим вартовим.
 Боровся без надії, гинув з болю;
 я знав – не вийду з боїськка живим.
 Як день, так ніч я чатував. Не спалось
 мені, як товариству по шатрах,
 а ледве трошки і мені дрїмалось, –
 вони хропуть – і знов я на ногах!
 Нудьга бере було вночі на варті
 та й страх (не знають страху лиш дурні),
 щоб те розбити, зло зривав я в жарті;
 і свист і глум були мої пісні.
 Було не сплю та зброю все готую.
 Ось тільки йде який мерзенний шпиг –
 гарячим оливом так влучно по частую,
 що звалиться поганець миттю з ніг.
 Та часом... треба щиро говорити...
 поганець був до бою теж готов
 і бив незгірш... Ох, ніде правди діти!
 я весь поранений... я трачу кров...
 Впав вартовий! на рани знемагає...
 Один упав, то другі прийдуть в час...
 Я неподоланий... глянь, зброя сяє...
 Се тільки серце розірвалося – враз!

Мотиви загиблих вояків присутні і в оригінальній поезії І. Франка. Щоправда, ліричні герої українського поета переконані в тому, що “щастя всіх прийде по наших аж кістках” (“Каменярі”). І. Франко розпочав свою ліричну творчість закличними політичними поезіями.

Мотиви слова-зброї знайшли своє втілення і в майстерній громадянській ліриці Лесі Українки. Тема прокладання шляху для наступних поколінь борців за свободу заявляється голосно в поезії “Слово, чому ти не твердая криця”, хоча присутня і раніше.

“Enfant perdu” Г. Гейне в перекладі Лесі Українки орієнтовно датується 1900 роком. Разом з українським текстом

письменниця подає й російськомовний варіант, зроблений, очевидно, для її реферату про Г. Гейне.

Про те, якого значення надавала Леся Українка політичній ліриці Г. Гейне, свідчить її лист до А. Кримського від 3.ХІ.1905 року: “І хто зна, може, Лаговський тим поміг з а г а с и т и ту іскру божу, яка часом виблискувала в душі Володимира, от, наприклад, після читання політичних віршів Гейне...; може, який Прометей зумів з цієї іскри ціле багаття розпалити, але Лаговський не був тим Прометеєм...” [3, XII, 149].

Серед політичних віршів Г. Гейне найбільш вдало переклала Леся Українка його “Ткачів”. Їй вдалося зберегти і розмір (чотиристопний ямб), і спосіб римування та характер рим (перехресне з чергуванням жіночих та чоловічих рим). У перекладі Лесі Українки спостерігаємо певні зміни тексту оригіналу, очевидно, – з конкретною метою.

Наприклад, третій рядок першої строфи у Г. Гейне звучить так:

Deutschland, wir dein Leichentuch...

Леся Українка замінює “Deutschland” – “Німеччина” словом “країно”:

*Країно! тобі смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!*

Схожу заміну робить Леся Українка і в останній строфі вірша. У Г. Гейне читаємо:

*Wir weben emsig Tag und Nacht –
Altdeutschland, wir weben dein Leichentuch.*

У перекладі Лесі Українки:

*Державі старій смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!*

Таким чином Леся Українка розширює тематику вірша Г. Гейне, він адресований не лише Німеччині, але й деструктивному суспільному устрою взагалі. Із національного твір стає інтернаціональним.

Леся Українка робить й інші заміни. Наприклад, німецьке “König” (король) вона передає як *цар*, наближаючись таким чином до реалій російської імперії, куди входила на той час Україна. Ще одним прикладом узагальнення та національної адаптації оригіналу Г. Гейне є зміну початку четвертої строфи:

*Проклін отій нашій-ненашій країні,
Де сором та ганьба панують єдині...*

Слова “нашій-ненашій” прямо характеризують колоніальне становище України.

Переклад Лесею Українкою “Ткачів” Г. Гейне може бути зразком художнього осмислення іноземного твору.

В останньому циклі “Книги пісень” Г. Гейне відмовляється від народнопісенних розмірів і форм, неадекватних його змісту, і звертається до верлібру. Верлібр – вірш, що не має обов’язкової чи наскрізної міри повтору, компонентами якої в німецькій (як і в українській) поезії виступають стопа, склад, наголос, рима, клаузула тощо. У верлібрі особлива роль за відсутності розміру й рими належить інтонаційно-синтаксичному ладові поетичної мови. Це створює виняткове ритміко-інтонаційне багатство та розмаїтість верлібру і відкриває широкий простір для вільного, не скутого обов’язковою віршовою формою висловлювання думок і почуттів в їхніх найтонших відтінках і несподіваних переходах. Закладені у верлібрі можливості Г. Гейне блискуче використовує в останньому циклі “Книги пісень”. Поет мав всі підстави сказати про цей цикл: “Ці вірші належать до найсамобутнішого, що я написав”.

Серед перекладених Лесею Українкою віршів Г. Гейне знаходимо верлібр “Негода” (“Sturm”) з циклу “Північне море”. У статті “Вільний вірш у висловлюваннях і творчій практиці Лесі Українки” М. Сулима наводить приклади надзвичайно ретельного перекладу українською письменницею верлібру Г. Гейне та доводить, що в основі верлібрових віршів німецького поета лежить силабо-тонічна метрична основа (переважно трискладовики). “Німецький верлібр починався як довільне силабо-тонічне віршування, тобто як відхід від

чітко порахованої кількості стіп, а для німців то вже – воля” [2, 136].

Висновки. Переклади Лесі Українки з Г. Гейне були значним досягненням українського поетичного слова. Поруч з І. Франком вона перша в історії українського перекладу дала адекватний вираз творчості великого німецького поета, дотримуючись ритмічних і художньо-естетичних особливостей оригіналу. Для перекладів Лесі Українки характерне збереження нюансів гейнівського вірша. У більшості випадків перекладачка зберігає не лише метричний лад, але й намагається передати загальну інтонацію поезії. Робить вона це не дослівно, а відповідними образами, зберігаючи при цьому ритм і звучання віршової фрази. Також Леся Українка знаходить оригінальні авторські відповідники німецьким з'єднаним словам, які часто використовує Г. Гейне. У перекладах Леся Українка намагається зберегти настрій, тропіку та поетичний синтаксис оригіналу (наприклад, улюблену гейнівську антитезу).

Переклади творів світової літератури (зокрема лірики Г. Гейне) розширили горизонти української культури, підвищили майстерність українського поетичного перекладу, збагатили українську поезику новими версифікаційними засобами та художніми образами. З іншого боку – поширили світову славу німецького поета.

Література

1. Гейне Г. Вибрані твори в двох томах / Генріх Гейне. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1956.
2. Сулима М. Вільний вірш у висловлюваннях і творчій практиці Лесі Українки / Микола Сулима // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 246–253.
3. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.
4. Франко І. Зібрання творів у 50-и томах / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.
5. Deutsche Gedichte. – Dusseldorf: August Bagel Verlag, 1981. – 600 p.
6. Heine H. Das Gluck auf Erden. – M. : Verlag Progress, 1980. – 640 p.